

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОГО ДИНАМІЧНОГО СТЕРЕОТИПУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Знання особливостей психічного розвитку дітей має вирішальне значення для ефективної організації їхньої навчальної діяльності. Ці знання надають педагогу можливість упевнено проєктувати навчальний процес, розвивати здібності дітей і своєчасно запобігати помилкам і невдачам, використовуючи не лише власний досвід і педагогічне чуття, а й наукові дані. Отже, щоб досягти успіху в навчанні дітей старшого дошкільного віку іноземної мови, необхідно пізнати їх у всіх відношеннях.

Мета даної статті – розкрити психологічні передумови формування іноземномовного динамічного стереотипу дітей старшого дошкільного віку.

Можливість і доцільність навчання іноземної мови п'яти-шестирічних дошкільників доведено як теоретично, так і експериментально. Про це свідчать численні наукові дослідження в галузі навчання дітей дошкільного віку іноземних мов (С.В. Бондар, С. В. Будак, Р.А. Дольникова, Н. Д. Какушадзе-Мдінарадзе, А.І. Космодем'янська, О.І. Матецька, С.А. Натальїна, О.Й. Негневицька, Т.К. Полонська, О.Д. Рейпольська, С.В. Соколовська, Т.М. Шкваріна та ін.). Підтвердженням цієї думки є також результати досліджень Лейпцизької школи психологів, які довели, що за два роки навчання іноземної мови діти дошкільного віку досягають значно кращих результатів в її засвоєнні, ніж учні середньої школи за сім років навчання [8, с. 620].

Відомо, що рідну мову людина засвоює впродовж усього життя, проте існує й критичний період для її опанування – після десяти років здатність до розвитку нейронних сіток, які необхідні для побудови центрів мовлення, зникає. Таким чином, десятирічні діти виявляються менш спроможними вивчати будь-яку мову, зокрема іноземну.

Здатність старших дошкільників до вивчення іноземної мови зумовлена тим, що в дітей у 5-6 років, разом з іншими фізіологічними змінами в усіх системах організму, відбувається перебудова нервової системи, у першу чергу, зміни відбуваються в морфології і фізіології головного мозку. За даними досліджень О. Р. Лурії [6], найскладніші лобні ділянки дозрівають у дітей остаточно до шести років. У цьому віці також відбувається становлення механізмів зорового сприйняття, яке наприкінці дошкільного періоду стає більш організованим й систематичним, підвищується успішність знаходження різних модифікацій об'єкта.

У результаті нейрофізіологічних досліджень [2] було виявлено підвищення активності *асоціативних структур мозку* в дітей старшого дошкільного віку. Під час розумової вербальної діяльності спостерігається посилення міжцентральної взаємодії між передньоасоціативними і задньоасоціативними мовленнєвими зонами лівої півкулі.

Сформованість *функціональної асиметрії півкуль головного мозку* сприяє переробленню мозком сенсорних даних. Про перебудову мозкових морфофункціональних відношень і готовність мозку до сприйняття й обробки одержаних зовнішніх імпульсів – іноземних слів – свідчить наявність у старших дошкільників "*хвилі очікування*", яка мобілізує увагу й активізує розумову діяльність дітей [2].

Зазначені зміни структур мозку ведуть до його функціональної готовності до складної розумової діяльності, до сприйняття і розуміння нового матеріалу зокрема іноземною мовою, до засвоєння нових знань, оволодіння іншомовними навичками й уміннями. Механізми мозкового забезпечення пізнавальної діяльності зумовлюють готовність дитини до систематичного навчання. Ступінь зрілості цих механізмів має важливе прогностичне значення, сприяє успішності дітей у навчальній діяльності з іноземної мови. Достатня сформованість асоціативних структур мозку і наявність "*хвилі очікування*" необхідні для створення *динамічного стереотипу іноземної мови*.

Під динамічним стереотипом розуміють систему нервових зв'язків між осередками подразників у корі головного мозку – "систему умовних рефлексів, що утворюються як відповідь на стійко повторювальну систему умовних подразників" [10, с. 505-506]. Його формування зумовлене ставленням людини до ситуації, другою сигнальною системою і соціальними впливами. "Друга сигнальна система – це способи регуляції поведінки живих істот у навколишньому середовищі, представлених у *знаковій системі мови*" [10, с. 474]. Таким чином, створення динамічного стереотипу складає механізм мовлення людини.

У цьому контексті важливим є твердження М.І. Жинкіна, що механізм мовлення формується на початку життя для рідної мови і заново для кожної іншої, що вивчається [3, с. 38]. На думку О. О. Леонтьєва, механізм мовлення утворюється для кожної окремої людини індивідуально на основі природних психофізіологічних особливостей організму і під впливом мовленнєвої комунікації [5, с. 138]. Дитина засвоює слова рідної мови не так, як слова іноземної. В іноземній мові відбувається поступове оволодіння новою комбінацією, коли нове слово переходить із сенсорного плану до активного шляхом заучування. Цей процес починається зі сприйняття іншомовного слова-імпульса, який зумовлює виникнення осередку подразника. Збільшення цього осередку залежить від кількості одержаних імпульсів, тобто від того, скільки разів людина почула нове слово. Чим більшим є осередок, тим краще й успішніше формується іншомовний динамічний стереотип.

Розвиток динамічного стереотипу рідної мови починається з вільного спонтанного користування нею і закінчується усвідомленням мовних форм та їх опануванням. У реальному мовленні рідною мовою дитина ніколи не чує окремих звуків, а лише зв'язне мовлення. На відміну від рідної мови, розвиток іноземної починається з усвідомлення мови та її системного опанування і закінчується спонтанним мовленням [8, с. 973-974]. Зважаючи на зовсім протилежні способи формування динамічних стереотипів рідної й іноземної мов і результати досліджень М. І.Жинкіна, зауважимо, що новий динамічний стереотип іноземної мови не може утворюватися ізольовано. Обов'язковою умовою його формування є взаємозв'язок з динамічним стереотипом рідної мови і побудова на його основі.

Це твердження науковців має суттєве значення для навчання дітей іноземної мови, адже передбачає опору на рідну мову, підкреслює її необхідність, робить зрозумілою пораду К.Д. Ушинського починати навчання дітей іноземної мови, коли вони вже вільно оперують усіма звуками рідної [9, с. 113]. Фізіологічні дослідження [6] довели, що опора на динамічний стереотип рідної мови прискорює процес утворення іншомовного динамічного стереотипу, забезпечує як свідоме сприйняття кожного іншомовного елемента, так і його вичленення для самостійної побудови висловлювання, тобто мовленнєвої творчості.

Викладене дає можливість зробити висновок, що важливим є не лише той факт, що формувати іншомовний динамічний стереотип необхідно на основі динамічного стереотипу рідної мови, а те, що на основі цього відомого психологічного постулату опора на рідну мову повинна здійснюватися як на етапі семантизації іншомовного матеріалу, так і на етапі його активізації в мовленні. Отже, навчання спілкування іноземною мовою, тобто формування іншомовного динамічного стереотипу засновується на вже сформованому динамічному стереотипі рідної мови, тобто на мовленні рідною мовою, яке, за даними психологів, у дитини 5-6 років є вже достатньо розвиненим.

Дослідження рівня сформованості динамічного стереотипу рідної мови дітей старшого дошкільного віку засвідчили, що діти цього віку легко помічають і виправляють мовленнєві неточності, огріхи і помилки як у мовленні інших, так і у своєму власному. Завершується процес фонематичного сприйняття, що є підставою для розвитку в дітей фонематичного слуху іноземної мови. Вагомим показником розвиненого мовлення старших дошкільників є їх словник, який нараховує до 4 тисяч слів, причому дитина вживає всі частини мови, абстрактні, морально-етичні, узагальнені поняття [1, с. 116].

Сформований словниковий запас дітей старшого дошкільного віку створює основу для формування словникового запасу іноземною мовою, адже значення слів уже відомі дітям і вони ними вільно оперують у рідній мові. Проте, іншомовне спілкування дітей не означає лише знання іншомовних слів. Спілкування іноземною мовою - це складний психологічний процес сприйняття, розуміння і видачі іншомовної інформації. Розглянемо його.

Унаслідок обміну повідомленнями мають місце формування, перебудова і запуск механізму іншомовного мовлення [3, с. 38]. Загальними механізмами мовлення іноземною мовою М. І. Жинкін уважає механізми прийому і видачі повідомлення, в основі яких знаходяться механізми осмислення, пам'яті, випереджувального синтезу. Ці процеси науковець називає внутрішніми механізмами, за допомогою яких відбуваються робота основного операційного механізму, тобто механізму мовлення. Учений визначає останній як єдність двох ланок. До першої він відносить складання іншомовних слів з елементів, а до другої – складання фраз із цих слів. Кожна із цих ланок, у свою чергу, складається з вибору і складання. Механізми мовлення являють собою складну конструкцію, яка є основою іншомовної навчально-мовленнєвої діяльності, адже мовлення відбувається, якщо "запускається" його механізм [3, с. 38]. Зупинимося детальніше на їх розгляді.

У механізмах сприйняття відбувається досить складний процес: пам'ять перевіряє наявність необхідного еталона, здійснює операцію розуміння цього сегмента, фонетичного слова. Причому пам'ять перебирає відповідні значення багатозначних слів, а це означає, що слово розпізнається в контексті, а не ізольовано. На цьому рівні велике значення має фонематичний слух. Фонемний код іноземної мови не завжди збігається, що призводить до труднощів у формуванні слухово-вимовних навичок говоріння, їх автоматизації. Якщо в пам'яті людини не знаходиться еталона одного слова (той, хто слухає, ніколи не чув його раніше, або слово пасивне, не активізоване), на допомогу приходять: здогадка за загальним змістом – контекстом, мовне чуття і мовна інтуїція.

Дослідження інтеграції слів у пам'яті надало можливість М. І. Жинкіну дійти висновку про наявність операційної, іконічної мовленнєвої пам'яті, при якій слова не зберігаються в пам'яті в повній формі, а перебувають певним чином в організованому вигляді їх елементів як "ланочки фонем" і "ланочки морфем", з яких за певними правилами відтворюється повна форма слова під час побудови висловлювання. Отже, у процесі розпізнання слова розташовуються в рядок, тобто послідовно одне за одним у часі [4, с. 44]. Механізм мови побудовано таким чином, що будь-яка людина, яка опанувала її в

дитинстві, навіть маючи обмежені можливості, буде приймати мовлення точно за перебігом його часового плану.

Здійснення зворотного зв'язку, а саме сприйняття і говоріння, відбувається за допомогою кодових переходів. Фізіологічною основою функціонування видів мовлення виступають органи мовлення, внутрішнє мовлення, органи, що забезпечують кодові переходи. Усі вони виконують певні функції. Говоріння являє собою озвучування думки, тобто кодовий перехід з розумового коду, з коду внутрішнього мовлення, яке передусє усному висловлюванню, на звуковий (акустичний) код, на код фонетичний.

Науковці (Л. С. Виготський, О. О. Леонтьєв, О. Р. Лурія, М. Р. Львов та ін.) уважають, що однією з головних ролей внутрішнього мовлення є підготовка до зовнішнього. У цій ролі воно виступає початковим етапом майбутнього висловлювання, його внутрішнім програмуванням. Основне завдання внутрішнього мовлення Л. С. Виготський убачає в тому, щоб перетворити внутрішню думку в розгорнуту мовленнєву конструкцію, адже внутрішнє мовлення є предикативним за своєю функцією. За допомогою внутрішнього мовлення відбувається процес пізнання: внутрішня усвідомлена побудова узагальнень, вербалізація понять, виконання логічних операцій. Отже, внутрішнє мовлення є механізмом, який перетворює внутрішні суб'єктивні смисли в систему зовнішніх розгорнутих мовленнєвих значень [3].

Зовнішні розгорнуті мовленнєві значення слугують усно-мовленнєвим сигналом. У цій дії виокремлюють ситуацію мовлення, його мотиви, цілі, зміст, побудову, словесне і граматичне оформлення, перехід до акустичного коду – до форми, що сприймається співрозмовником (М. І. Жинкін) [3].

Під час спілкування вимова завжди відстає від конструювання думки. Це випередження думки науковець називає випереджувальним синтезом мовлення. М. Р. Львов вважає, що для здійснення повільного усного мовлення, окрім випереджувального синтезу, необхідні гнучкість і безпомилкова координація мовних механізмів, володіння синтаксичними механізмами, швидкий вибір слів, відповідне інтонаційне забарвлення, керування голосом [7].

Відомо, що в довготривалій пам'яті дитини містяться деякі слова іноземної мови та їх значення. Їх небагато, але в породженні мовленнєвого висловлювання швидкість вибору необхідного слова є дуже великою, що і створює певні труднощі у виборі слова відповідно до ситуації спілкування і задуму дитини.

Важливою є гіпотеза М. І. Жинкіна [3] про те, що в основі вибору слова лежить суб'єкт висловлювання – логічний, який не завжди збігається з граматичним. На думку вченого, суттєву роль у виборі слів відіграє проект структури речення і тексту, тобто його "матриця", ланочки якої заповнюються словами, що обираються. Ця модель керує й порядком слів у реченні. Друга гіпотеза спирається на словесні асоціації. Важливим висновком є те, що словесні асоціації знайшли широке практичне використання в навчанні другої (нерідної) мови. Їх роль у запам'ятовуванні слів другої мови є безперечною. Третя гіпотеза передбачає пошук слова шляхом вибору із загальної маси слів і відмову від непотрібних, неадекватних змісту.

Викладене дає змогу дійти висновків, що для організації нормального мовленнєвого функціонування необхідна складна узгоджена робота мільйонів нейронних елементів мозку, які включені в різні його відділи. Наукові дослідження довели, що мозкові механізми "пам'ятають й актуалізують" слова та граматичні форми, "відображають" словами дійсність, можуть "сформулювати думку в слові і видобути її зі слова", "знають", в яку позицію поставити артикуляційні органи, щоб вимовити звуки тощо. Труднощі полягають у тому, що в усному мовленнєвому акті всі підготовчі ступені висловлювання відбуваються дуже швидко і деякі операції об'єднуються. Отже, лише натреновані механізми мовлення забезпечують цю безперервність.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Богущ А. М.* Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія / А. М. Богущ. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2004. – 376 с.
2. *Дубровинская Н. В.* Психофизиология ребенка: Психофизиологические основы детской валеологии: Учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений / Н. В. Дубровинская, Д. А. Фарбер, М. М. Безруких. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 144 с.: ил.
3. *Жинкин Н. И.* Механизмы речи / Н. И. Жинкин. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 370 с.
4. *Жинкин Н. И.* Психологические основы развития речи / Н. И. Жинкин // В защиту живого слова. – М.: Просвещение, 1966. – С. 12-59.
5. *Леонтьев А. А.* Язык, речь и речевая деятельность / А. А. Леонтьев. – М.: Просвещение, 1969. – 214 с.
6. *Лурья А. Р.* Основные проблемы нейролингвистики / А. Р. Лурья. – М.: Наука, 1975. – С. 39-48.
7. *Львов М. Р.* Основы теории речи: учеб. пособие / М. Р. Львов – М.: Академия, 2002. – 248 с.
8. Психология памяти / [под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В. Я. Романова]. – М.: ЧеРо, 1998. – 816 с.
9. *Ушинский К. Д.* Сочинения: В 6 т. / К.Д. Ушинский // Сост. С. Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1990. – Т.2 – С. 112-121.
10. *Шапар В. Б.* Психологичний тлумачний словник / В.Б. Шапар. – Х.: Прапор, 2004. – 640с.

Подано до редакції 12.04.10

РЕЗЮМЕ

В статті розглядаються психологічні передумови формування іншомовного динамічного стереотипу дітей старшого дошкільного віку. Особлива увага приділяється формуванню механізмів іншомовного мовлення. У статті обґрунтовано, що опертя на динамічний стереотип рідної мови прискорює процес утворення іншомовного динамічного стереотипу.

Ключові слова: іншомовний динамічний стереотип, діти старшого дошкільного віку, механізми мовлення.

Г.В. Матюха

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ИНОЯЗЫЧНОГО ДИНАМИЧЕСКОГО СТЕРЕОТИПА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются психологические предпосылки формирования иноязычного динамического стереотипа детей старшего дошкольного возраста. Особенное внимание уделяется формированию механизмов иноязычного говорения. В статье обосновано, что опора на динамический стереотип родного языка ускоряет процесс создания иноязычного динамического стереотипа.

Ключевые слова: иноязычный динамический стереотип, дети старшего дошкольного возраста, механизмы говорения.

G.V. Matyukha

PSYCHOLOGICAL PRECONDITIONS OF FORMING FOREIGN LANGUAGE DYNAMIC STEREOTYPE OF SENIOR PRESCHOOLERS SUMMARY

The article analyzes psychological preconditions of forming foreign language dynamic stereotype of senior preschoolers. Special attention is paid to developing speaking mechanisms in foreign language. The article substantiates the idea that supporting on native language dynamic stereotype enhances developing foreign language dynamic stereotype.

Keywords: foreign language dynamic stereotype, senior preschool children, speaking mechanisms.